

JAKTEN PÅ STADENS SJÄL

Mats Brusman, fil dr i Kultur och Samhälle, Linköpings universitet 2018

När Nordic City Network träffades i Norrköping 2011 var jag inbjuden för att prata om kulturens roller i stadsplaneringen. Ett populärt koncept vid den här tiden var *Cultural Planning* som markerade ett nytt perspektiv på samhällsplanering och kultur. Konceptets kärna handlade om att koppla samman traditionella lokala och regionala kulturpolicies med strategier för region- och kommunförnyelse, kanske särskilt med fokus på kulturens betydelse för utvecklingen av postindustriella stadsmiljöer. Cultural planning kunde ses som en reaktion mot en upplevd likriktning av städer. Det gällde att lyfta fram stadens unicitet, baserat på specifika kulturella resurser, eller som Sveriges Kommuner och Landsting uttryckte det i sin handbok 2011: "Att fånga platsens själ".¹

Sju år senare har begreppet Cultural Planning sjunkit undan lite, men alltså är frågorna aktuella om vad som gör en plats unik, och hur kultur kan förstås i samhällsplaneringssammanhang. Kanske pekade de tankar som var i omlopp 2011 ut en riktning, men jakten på stadens själ fortsätter. Följaktligen blev jag vid nätverkets möte i Norrköping i januari 2018 ombedd att tala just på temat "Har Norrköping en själ?" Den här texten är ett försök att sätta på pränt de tankar jag lyfte vid nätverkets Norrköpingsmöte 2018. Jag kommer att ta avstamp i Norrköping och sökandet efter stadens själ, men kommer också försöka säga något mer generellt om städer utifrån detta perspektiv.

STADENS SJÄL?

På samma sätt som "själen" ibland sägs vara det som skiljer människan från djuren kan "stadens själ" ses som en metafor för något unikt och levande, något som särskiljer men också förenar. Det är därför inte så förvånande att metaforen dyker upp i samband med Nordic City Networks arbete med att utforska den nordiska stadsmodellen och hitta en gemensam grund för en nordisk stadsutveckling. I början av 2018 har denna strävan avsatt ett spännande pilotprojekt där

¹ Lundberg, Kerstin & Hjorth, Christina, *Att fånga platsens själ: handbok i cultural planning*, SKL Kommentus media, Stockholm, 2011

medlemsstäderna tagit fram guider med syfte att visa ”staden inifrån” och vad som ”gör staden till det den är”.²

Norrköpings bidrag är en film som med lån från tidigare filmer om Norrköping målar upp en historia och en beskrivning av vad Norrköping skulle kunna sägas vara.³ Filmen kan möjligen ses som ett försök till en formulering kring ”Norrköpings själ”, men är kanske än mer en fråga att inleda ett samtal om staden med. Filmmediet är tacksamt då det gäller att initiera den nödvändiga diskussionen om vem som är avsändare och mottagare av den bild av staden som ständigt formuleras och omstöps. Filmen kan i denna bemärkelse ses som en metakommentar till bilden av Norrköping som stad – den är ett collage av hur bilden reproducerats och modifierats under decennierna. Det som framträder är ett upprepat budskap i olika skepnader: staden är en kraftsamling, både unik och typisk. Budskapet är att vi ska inse att Norrköping är något alldeles speciellt, samtidigt som vi ska känna igen oss i ”den typiska staden”, eller ”staden som idé”.

Bara det faktum att Norrköping väljer att göra sitt bidrag som en film – med klipp från tidigare filmer – säger också något om stadens ”själ”. Hösten 2009 gjorde Norrköpings Stadsmuseum i samarbete med Linköpings universitet en genomlysning av de marknadsföringsfilmer som gjorts om Norrköping, från 1930-talet och fram till 2000-talet. I snitt gjordes åtminstone en film varje decennium i syfte att marknadsföra Norrköping under denna period. Värt att notera i sammanhanget är att kommunalt initierade filmer inte alls förekommit i samma utsträckning i grannstaden Linköping under denna period. Att Linköping inte har samma tradition av att återkommande skildra staden på film i marknadsföringssyfte, beror förmodligen på att städerna inte haft samma marknadsföringsbehov. Filmerna om Norrköping kan nog ses som en effekt av en alltmer problematisk identitet som industristad. Med rötter i ett 1800-tal då Norrköping var rikets ledande industristad, kom den textilt dominerade industrin under 1900-talet att hamna

² Nordic City Network *Nordisk världsutställning 2020*
<http://www.nordiccitynetwork.com/events/vaerldsutstaellning/> (2018-04-27)

³ *Norrköping - En stad i ständig förvandling*, Norrköpings kommun 2017
<https://play.norrkoping.se/norrkoping-en-stad-i-standig-forvandling>
(2018-04-27)

i en nedgångsspiral. Allt sedan mellankrigstiden har det funnits behov att omvärdera och omformulera stadens identitet.⁴ Filmerna om Norrköping har varit en viktig del i detta sökande efter en undflyende identitet och därigenom är de också ett värdefullt material för den som vill studera hur detta sökande sett ut genom åren.

SOVANDE STAD

Även om det återkommande budskapet i filmerna om Norrköping i en bemärkelse varit detsamma genom årtiondena – att lyfta fram stadens unika värden – så har porträttet av staden varierat. I den film som producerades några år in på 2000-talet är kultur- och nöjesliv tidstypiskt i fokus. Det var inte bara Norrköping som under 1900-talets sista årtionde sökte en postindustriell identitet i kulturens och upplevelsernas tecken. Filmen ger tydliga signaler om en stad där det urbana livet pågår dygnet runt – en stad som aldrig sover.⁵ Kontrasten mot 1939 års film är slående. Även här presenteras ett myllrande stadsliv men filmen slutar med människor som ”verkar ha bråttom hem till sängen” och med slutorden ”*Snart har hela staden sjunkit till ro i sommarnatten...*”.⁶ År 1939 är industristadsidentiteten alltjämt stark – en stor del av filmen ägnas åt produktionen i fabrikerna. I och med de avslutande scenerna när staden förbereder sig för nattvilan tycks den *i sig* ta gestalt av den skötsamme arbetaren som är i behov av sin nattsömn. Restaurangerna och kasinona som fladdrar förbi sextio år senare lyser här med sin frånvaro.

Bilden av staden i 1939 års film landar i ett slags besjälad varelse som ”sjunker till ro” när natten kommer. Samtidigt lyfter filmen fram industriproduktionen som den ständigt spinnande motor som driver Norrköping mot framtiden. Bilden blir tudelad: staden som en producerande maskin men samtidigt en levande varelse. Det går att se denna dubbelhet som typisk för första halvan av 1900-talet. I och med den moderna industristadens födelse började staden diskuteras som något som inte bara byggts av människan utan som också i hög grad förändrar människan. Staden

⁴ Brusman, Mats, *Den verkliga staden?: Norrköpings innerstad mellan urbana idéer och lokala identiteter*, Tema kultur och samhälle, Institutionen för studier av samhällsutveckling och kultur, Linköpings universitet, Linköping, 2008 s.62

⁵ *Norrköping Destination Norrköping ca 2005*

⁶ *Staden vid Bråviken*, Ragnar Johnson, Rangfilm 1939

bryter upp landsbygdens och de små brukssamhälle-
nas sociala relationer och producerar nya sociala klasser och nya
ideal.⁷ Urbansociologin uppstod som vetenskap och ägnade
sig åt att förstå vad som hände med människan när hon
urbaniserades. Medan det rurala livet på landsbygden varit
uppbyggt av stabila sociala relationer och begränsade
mellanmännsliga sammanhang i ett långsamt tempo, befann
sig den urbana människan i en ström av människor, intryck
och händelser som borde innebära en förändring av
perceptionen. Den tyske sociologen Georg Simmel beskrev
den moderna, urbana människan som en mer avtrubbad
människotyp men samtidigt kanske mer tolerant.⁸ Definitivt
var den moderna, urbana människan annorlunda än den
rurala, enligt de tidiga urbansociologerna.

ORGANISM ELLER MASKIN

Dessa försök att förstå urbaniseringens förändringsprocesser
ledde ofelbart tankarna mot den stora staden som ett väsen.
Den svenske författaren Sigfrid Siwertz gav uttryck för den
här bilden av staden i en text skriven i samband med
invigningen av Stockholms stadshus 1928:

*Se städer fogas ej av sten allenast,
en rytm, en puls, en trevan äro de,
ett mystiskt helt av sten och liv som snäckan.*⁹

Här är det bilden av en mystisk organism som träder fram:
något av människan skapat som inte längre är helt under
människan kontroll. Staden lever tillsammans med
människan, men människan kan inte fullt ut bemästra och
förstå den. Det handlar snarast om en sorts symbios, där
människan och staden ömsesidigt formar varandra. En bit in
på 1900-talet växte också en annan bild av staden fram:
kopplat till den funktionalistiska eran blir maskinen allt
tydligare en metafor för staden. Samme författare, Sigfrid
Siwertz, fångade även in denna bild. Den här gången i
Svenska Turistföreningens årsbok som 1935 hade staden
som tema:

⁷ Soja, Edward W., *Postmetropolis: critical studies of cities and regions*,
Blackwell, Oxford, 2000, Horgby, Björn, *Egensinne och skötsamhet:
arbetarkulturen i Norrköping 1850-1940*, Carlsson, Stockholm, 1993

⁸ Simmel, Georg, *Hur är samhället möjligt? och andra essäer*, Korpen,
Göteborg, 1981

⁹ Sigfrid Siwertz 1928, citerad i Siwertz, Sigfrid "Staden" i Svenska
turistföreningen, *Svenska turistföreningens årsskrift. 1935, [1885-1935]*,
Fören., Stockholm, 1935

*Staden är en maskin. Den är en maskin för koncentrerandet av människor och mänskligt arbete. Den är en trafikmaskin och en maskin för samboende. Den innesluter, hoptränger och länkar i varandra människor, marknader, tillverkningar och institutioner. Intet är här natur, allt är skapat av människan för människan [...]*¹⁰

De här två bilderna kan sägas dominera mycket av vad som skrivs om staden under första halvan av 1900-talet, men ju närmare mitten av seklet vi kommer tycks bilden av staden som en levande organism alltmer få stå tillbaka för bilden av staden som maskin. Det är funktionen som står i fokus – städerna ska saneras för att bli moderna och effektiva, infrastrukturen byggs ut och staden delas in i zoner för boende, produktion eller service. Det är betecknande för denna utveckling att Norrköpings stadskärna i 1970 års generalplan benämns ”cityområde” och ”cityfunktioner”.¹¹

FÖRSVUNNEN STAD

Sedan stadens funktionalitet formulerades i Norrköpings generalplan 1970 har Norrköping likt andra städer gått från att vara centrum för industriell produktion, till att bli centrum för vad som ofta uttrycks som ett hållbart samhälle i en senmodern, postindustriell era. För Norrköpings del var industrin på stark tillbakagång redan 1970 och mot bakgrund av den omfattande stadssanering som inleddes under 1960-talet kom frågan om stadens kulturella värden att lyftas relativt tidigt. Till exempel tillsattes en kulturmiljökommitté 1970, vars arbete bidrog till ett mer aktivt förhållningssätt från kommunens sida, både när det gällde bevarande och utveckling av stadsmiljön.¹² Frågan om stadens industriella kulturarv kom i fokus i takt med att de centralt belägna industrifastigheterna tömdes på sin verksamhet. Redan i samband med utlokaliseringen av statliga verk till industrikrisens Norrköping i mitten av 1970-talet diskuterades hur industrikvarteren skulle kunna återanvändas.

Det förnyade intresset för staden som kulturellt fenomen var dock inte typisk för Norrköping. Den allmänna vurmen för

¹⁰ Siwertz 1935

¹¹ Brusman 2008 s.76

¹² Brusman 2008 s.82ff

stadens kulturella och kulturhistoriska värden under 1970-talet kan ses som en reaktion på 1950- och 1960-talens stadssaneringar och funktionalistiska zonindelning, men också på att staden tycktes vara på väg att upplösas och försvinna, åtminstone i politisk och förvaltningsmässig bemärkelse. Samtidigt som kommunerna fick större ansvar för att förvalta den svenska välfärden, och därför organiserades i allt större enheter för att garantera ett rättvist fördelat välfärdssamhälle, så hade staden ur många aspekter upphört att existera. Kommunreformen 1971 innebar att drygt åttahundra så kallade storkommuner slogs samman till knappt trehundra, samtidigt som begreppen landskommun, köping och stad formellt ersattes av beteckningen kommuner. År 1978 skrev historikern Gösta Johannesson i en historik över den svenska staden:

I allmänt språkbruk kommer förmodligen den gamla beckningen stad att leva kvar ganska länge, men den har inte längre någon täckning i gällande lagstiftning. Sverige har formellt blivit ett land utan städer.¹³

Frågan är vilken utvecklingskurva för fenomenet stad som skulle kunna beskrivas i en uppföljare till Johannessons bok. Å ena sidan skulle den kunna handla om en fortsatt utvecklingslinje där storkommun nu ersatts av *region* – där organisering i ännu större enheter ska tjäna samma syfte som storkommunerna: att distribuera och säkerställa välfärden. Å andra sidan kan uppföljaren handla om *stadens renässans* – ett fenomen som i ett svenskt, och förmodligen även nordiskt, perspektiv kan sägas inledas ungefär då Johannesson skrev sin bok. 1970-talet är tiden för den stora baksmällan efter 1960-talets framtidstro. Det moderna samhällsprojektet börjar angripas och ifrågasättas från flera håll och en effekt är att staden som livsmiljö börjar debatteras i ljuset av de rationalistiska och funktionalistiska saneringsprojekten. Lewis Mumfords teser om stadens kulturella värden som formulerades redan på 1930-talet dammas av, kulturmiljövårdande projekt dras igång och staden börjar diskuteras som ett viktigt livsrum för människan, inte bara som en samling funktioner.

¹³ Johannesson, Gösta, *Från köpstad till storkommun*, Natur och kultur, Stockholm, 1978

STADENS ÅTERKOMST

I Norrköping var det dock först under 1990-talet som det så kallade Industrilandskapet kom att utvecklas som en postindustriell miljö med nya verksamheter som kunde etiketteras med den tidens ledord: *Kunskapsstaden* och *Upplevelsestaden*. I den förstnämnda aspekten hade Linköpings universitets utvidgning i Norrköping en bärande roll, i den senare var invigningen av ett nytt konserthus 1994, och satsningen på att marknadsföra Industrilandskapet turistiskt, viktiga komponenter.

Norrköpings utveckling är i dessa avseenden ett tydligt exempel på de idéer som utvecklas kring den postindustriella staden åren runt sekelskiftet 2000. Den funktionalistiska planeringen omtalas allt oftare som något förlegat och destruktivt. En nyurbanistisk rörelse lyfter – på gott och ont¹⁴ – fram den ”traditionella” staden som en förebild, och behovet av en ny typ av stadsplanering diskuteras.

I denna diskussion fanns återkopplingar till tidigare stadsbyggnadskritik. Framför allt fick Jane Jacobs klassiska bok från 1961, skriven mot bakgrund av 1950-talets stadsomvandlingar i New York, förnyad aktualitet. Jacobs betonade den mänskliga skalan och lyfte bland annat fram trottoarens socialiserande funktion i kontrast mot funktionalistiskt zontänkande och trafikseparering.¹⁵ Även Camillo Sitte, som på 1890-talet gick till storms mot det sena 1800-talets monumentala stadsbyggande, fick nya uttolkare. Sitte använde Wiens medeltida stadskärna som en förebild för vad han menade var en stads organiska framväxt: en stad för människor – inte boulevarder, ett torg för människors möten – inte för monument.¹⁶

Diskussionen om staden fick också näring av att begreppet ”hållbar utveckling” växte fram som en bärande diskurs. Hållbarhetsdiskursen tog fart i och med att FN:s

¹⁴ Kritik mot nyurbanismen har lyft fram att den ofta bygger på ett nostalgiskt och oreflekterat tillbakablickande på en förmodern småstadsideal, och saknar relevant samtida samhällsanalys. Se t ex Klingberg, Elisabeth, *När nyurbanismen kom till stan*, Pratminut, Göteborg, 2006

¹⁵ Jacobs, Jane, *Den amerikanska storstadens liv och förfall*, Daidalos, Göteborg, 2005

¹⁶ Sitte, Camillo, *Stadsbyggnad och dess konstnärliga grundsatser: ett bidrag till lösningen av dagens frågor rörande arkitektur och monumental skulptur med särskild syftning på Wien*, Arkitektur, Stockholm, 1982

världskommission för miljö och utveckling, den så kallade Brundtlandkommissionen, presenterade rapporten *Vår gemensamma framtid* 1988. Där slogs fast att ett centralt mål inför det tjugoförsta århundradet måste vara att verka för en utveckling som "tillfredsställer dagens behov utan att äventyra kommande generationers möjligheter att tillfredsställa sina behov".¹⁷ En etablerad tolkning av begreppet "hållbar utveckling" är att det kan brytas ner i de tre delmålen ekonomisk, ekologisk och social hållbarhet. I denna tankefigur blir staden central: som ekonomisk motor, som hanterbart ekologiskt system och som en social arena för demokratisk utveckling och människors välbefinnande.

Kanske kan en dominerande bild av staden i ingången till 2000-talet beskrivas som "nyorganisk". Staden består i hållbarhetstänkandet av olika fysiska och symboliska flöden – människor, idéer, varor, pengar, energi, kultur – som måste fungera i en långsiktigt balanserad och hållbar ekologi. I den organiska helheten är det inte möjligt att hantera de olika aspekterna åtskilda från varandra. Det som håller samman den hållbara staden är de kulturella mönster som säkrar långsiktigheten och hållbarheten i stadens olika flöden – dess blodomlopp och nervsystem. Ur detta perspektiv blir det fullt begripligt att metaforiskt tala om stadens "själ". Hållbarhetstankens ekonomiska, ekologiska och sociala dimensioner kan kopplas till tanken på staden som besjälad, det vill säga en renässans för föreställningen om staden som en organism som snarare ska vårdas och ansas än styras och smörjas.

STADEN SOM PRODUKT

Den ekonomiska dimensionen av hållbar utveckling har ofta tolkats som ett behov av ständig ekonomisk tillväxt. I en alltmer globaliserad värld har denna tanke bidragit till att staden kan ses som en konkurrensutsatt enhet. Staden måste attrahera och växa för att överhuvudtaget överleva. Metaforen med "staden som somnar" fungerar inte alls idag – staden måste ständigt vara på tårna i en global konkurrens om människor och verksamheter.

När staden tenderar att bli en produkt på en marknad, innebär det också försök att designa den enligt samma

¹⁷ World Commission on Environment and Development, *Vår gemensamma framtid: [rapport från] Världskommissionen för miljö och utveckling under ordförandeskap av Gro Harlem Brundtland*, Prisma, Stockholm, 1988

principer som andra säljbara varor. Ett exempel är hur idéer om "upplevelsevärden" leder till satsningar på likartade koncept i var och varannan stad, allt enligt principen att det som varit framgångsrikt på en plats antagligen är det överallt. Då staden ska säljas in med hjälp av kultur, tenderar kulturens roll att uppfattas som en specifik sektor som mäts utifrån en näringslivslogik. Kultur definieras i dessa sammanhang mer i termer av estetik än som plats specifika meningsskapande kommunikativa mönster, och därmed hamnar konsumtionskultur mer i fokus än deltagarkultur.¹⁸

En utveckling där allt från arkitektur till olika kulturella koncept kopieras innebär en risk att städer likriktas och att det unika och platsspecifika sätts på undantag. Varför ska jag välja just den här staden, när bostadshusen och köpgallerierna ser likadana ut i alla städer? Varför ska jag bo just här, när arkitekturen och det kulturella utbudet ser likadant ut som i grannstaden? Utvecklingen blir själva antitesten till tanken på den unika, besjälade staden.

Mot bakgrund av denna utveckling kan vi betrakta återfödelsen av den retoriska tanken på stadens "själ". Då begreppet *Cultural Planning* etablerades i den svenska stadsplaneringen i början av 2000-talet, fick Sveriges Kommuner och Landstings handbok i Cultural Planning just namnet "Att Fånga Stadens Själ". Den ursprungliga begrepps betydelsen av Cultural Planning var en stadsplanering med kulturella förtecken ämnad att skapa möjligheter att identifiera det unika i varje plats, att bygga planeringen på lokal kultur och platsspecifika kulturmönster. Trots detta blev många Cultural Planningprojekt mest "planering av kultur" som en stödfunktion till den övergripande planeringen. Kulturens betydelse uppgraderades, men ambitionen att stadsplanera

¹⁸ Brusman, Mats, *Mellan kulturpolitik och regionutveckling: En studie av kulturdialogen mellan Regionförbundet Östsam och tretton östgötska kommuner 2013*. Linköpings universitet; Centrum för kommunstrategiska studier och Region Östergötland 2014; Brusman, Mats, 'Kultursamverkan och hållbar stadsutveckling - kulturen som aspektpolitik i samhällsplaneringen', *Under konstruktion: effekter av kultursamverkansmodellen 2010-2012.*, s. 99-110, Sveriges Kommuner och Landsting 2012

utifrån en kulturell grund – utifrån idéer om ”stadens själ” – tenderade att glida undan.

STADENS DNA?

Så hur kan vi egentligen tänka kring ”stadens själ” som retorisk figur? Är den överhuvudtaget möjlig att spåra? Som ett alternativ har ett besläktat, men mer naturvetenskapligt sätt att tala om detta etablerats på senare år: Stadens DNA. DNA handlar om arv och släktskap. Begreppet fokuserar därigenom både på det unika och på det gemensamma. Vad finns det för gemensamma arv mellan nordiska städer och vad skiljer dem åt? Ett försök att summera vad som skulle kunna utgöra grunden för ett nordiskt stads-DNA leder snabbt till insikter om att det handlar om komplexa mönster: demografiska, topografiska och spatiala förhållanden, politisk och ekonomisk utveckling samt klimatologiska förutsättningar är några av de faktorer som kan såväl förena som särskilja. Det går antagligen att spåra många gemensamma drag vad gäller förutsättningarna för den medelstora nordiska staden, men frågan som måste ställas här är vilka förutsättningar som är viktiga, och för vad de är viktiga. Vad gör den nordiska staden unik jämfört med andra städer?

Tankarna på att skildra stadens ”själ” eller kartlägga dess DNA tyder på att staden åter blivit ett levande väsen, där begreppet DNA också lägger till en genealogisk dimension. Städerna har gemensamma rötter som gett dem likartade drag – alltjämt personligheter är de medlemmar av samma familj. Hotet mot denna bild är föreställningarna om staden som en säljbar produkt, och vad det innebär av likriktning i arkitektur, funktion etc. Det är ett hot som påkallar en jakt på det unika, på ”själen”.

I dagens arbete med stadsutveckling kanske det är här spänningen ligger: Stadsutvecklaren/stadsplaneraren har att hantera något som å ena sidan en designad produkt, en säljbar vara – och å andra sidan är en unik personlighet (som dessutom har familj, en nordisk familj)... I detta spänningsfält måste vi ställa oss frågan vad vi vill med att spåra det unika, att beskriva staden som en specifik enhet. Vad är poängen med jakten på en själ eller en anda, alternativt sökandet efter DNA? Vilken betydelse har kartläggningen av ”den nordiska stadsmodellen” och för vem? Är sökandet efter en själ i själva verket en desperat jakt på något som gått förlorat? Vad definierar staden idag när

dess juridiska, kamerala och historiska funktioner lösts upp? Som nämnts ovan förutspådde stadshistorikern Gösta Johannesson på 1970-talet att begreppet stad skulle förpassas till historien. Vi kan konstatera att han hade fel, åtminstone tills vidare. Även om begreppet stad tycks högst levande är staden inte ohotad. Socialpsykologen Dag Østerberg beskrev strax före sekelskiftet 2000 Oslo som ”materialiserade minnen av en förfluten stad”. Han menade att även om idén om Oslo som stad fortfarande existerar, så har staden i praktiken ersatts av vad han kallar en sociomateriell förtätning.¹⁹

En lite elak tolkning av jakten på stadens DNA är att det handlar om en förhoppning att vi ur den sociomateria som ersatt staden, ska kunna vaska fram tillräckliga spår av det staden en gång var, och därigenom kunna återskapa den som den mystiska och själfyllda dinosaurie vi en gång lärt oss förstå den som. Denna kritik är förstås både orättvis och möjligen improduktiv, men kanske kan den ändå fylla en funktion av att stimulera till en tydligare och spetsigare problemformulering. När vi spårat själen, kartlagt DNA:t och återuppfunnit staden – vad ska vi då ha den till?

¹⁹ Østerberg, Dag, *Stadens illusioner: en sociomateriell tolkning av Oslo*, Korpen, Göteborg, 2000

REFERENSER

- Brusman, Mats, *Den verkliga staden?: Norrköpings innerstad mellan urbana idéer och lokala identiteter*, Tema kultur och samhälle, Institutionen för studier av samhällsutveckling och kultur, Linköpings universitet, Linköping, 2008
- Brusman, Mats, *Mellan kulturpolitik och regionutveckling: En studie av kulturdialogen mellan Regionförbundet Östsam och tretton östgötska kommuner 2013*. Linköpings universitet; Centrum för kommunstrategiska studier och Region Östergötland 2014
- Brusman, Mats, 'Kultursamverkan och hållbar stadsutveckling - kulturen som aspektpolitik i samhällsplaneringen', *Under konstruktion: effekter av kultursamverkansmodellen 2010-2012.*, s. 99-110, Sveriges Kommuner och Landsting 2012
- Horgby, Björn, *Egensinne och skötsamhet: arbetarkulturen i Norrköping 1850-1940*, Carlsson, Stockholm, 1993
- Jacobs, Jane, *Den amerikanska storstadens liv och förfall*, Daidalos, Göteborg, 2005
- Johannesson, Gösta, *Från köpstad till storkommun*, Natur och kultur, Stockholm, 1978
- Klingberg, Elisabeth, *När nyurbanismen kom till stan*, Pratminus, Göteborg, 2006
- Lundberg, Kerstin & Hjorth, Christina, *Att fånga platsens själ: handbok i cultural planning*, SKL Kommentus media, Stockholm, 2011
- Nordic City Network *Nordisk världsutställning 2020*
<http://www.nordiccitynetwork.com/events/vaerldsutstaellning/> (2018-04-27)
- Simmel, Georg, *Hur är samhället möjligt? och andra essäer*, Korpen, Göteborg, 1981
- Sitte, Camillo, *Stadsbyggnad och dess konstnärliga grundsatser: ett bidrag till lösningen av dagens frågor rörande arkitektur och monumental skulptur med särskild syftning på Wien*, Arkitektur, Stockholm, 1982
- Siwerts, Sigfrid "Staden" i Svenska turistföreningen, *Svenska turistföreningens årsskrift. 1935, [1885-1935]*, Fören., Stockholm, 1935
- Soja, Edward W., *Postmetropolis: critical studies of cities and regions*, Blackwell, Oxford, 2000
- World Commission on Environment and Development, *Vår gemensamma framtid: [rapport från] Världskommissionen för miljö och utveckling under ordförandeskap av Gro Harlem Brundtland*, Prisma, Stockholm, 1988
- Østerberg, Dag, *Stadens illusioner: en sociomateriell tolkning av Oslo*, Korpen, Göteborg, 2000
- FILM
- Norrköping - En stad i ständig förvandling*, Norrköpings kommun 2017
<https://play.norrkoping.se/norrkoping-en-stad-i-standig-forvandling> (2018-04-27)
- Norrköping*, Destination Norrköping ca 2005
- Staden vid Bråviken*, Ragnar Johnson, Rangfilm 1939